

PULA IMVUILA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

HLAKUBELE
2018

TATAISO – boiphihlelo bo holang pakeng tsa motataisi le motataiswa

Batataisi ba etsa eng?

Projeke ya Boikemelo le ho Tlallwa ya Grain SA Grain SA tshebedisanong le ba Letlolo la Mesebetsi, Kynoch, Monsanto, SA Lime & Gypsum, Syngenta le Lefapha la Ntshetsopele ya Mahae le Ntlafatso ya Mobu e tsepamisitse maikutlo tabeng ya tataiso, e leng e nngwe ya ditshiya tsa ho kenngwa tshebetsong ha mananeo.

Re le batataisi re filwe mosebetsi wa ho ntshetsa pele lenaneo ho tloha metsong. Lesedi la lenaneo re le fetisetsa ho balemi ka ho otloloha. Re hlophisa le ho hokahanya le

Koranta ya Grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola

Bala ka hare:

04 | Ho hula ka tlhako tsa
morao ho isa ho tlallweng
le ho feta moo

06 | Ha re sheba morao
selemong sa 2017

12 | Dijothollo tse baballang
mobu – dikotsi tse tlase le
tlhahiso e ntlatfetseng

04

12

15

Botataisi hantlele ke tataiso le kwetli-
so ya motataisi e fetisetsang tsebo le
botsebi ho ya tataiswang.

Ke bile motataisi wa balemi ba ka bang 90 ba
thuthuhang nakong ya dilemo tse tharo tse
fetileng, e leng Lenaneo la Grain SA la Ntshe-
tsopel ya Molemi le lekang ho fihlella balemi ba
leng dibakeng tse hole, mahaeng haufi le Est-
court, KwaZulu-Natal. Boiphihlelo ba ka jwalo
ka motataisi e bile kgolo le lesedi – Ke tshepa
feela hore ho bile jwalo le ka batataiswa ba ka.

NKGONO JANE O BUA TJENA...

Kgwedi le kgwedi Pula Imvula e mpha sebaka sa ho abelana mehopolo e itseng le wena. Re phela nakong tsa diphephetso, mme re dula re shevana le dinako tsa diphephetso, mme re shevana le diphetoho tsa dinako tsohle ham-moho le ho hloka botsitso. Hangata phetoho ke ntho e thata ho batho, mme tshabo ya tse sa tsejweng ke yona phephetso e kgolo ka ho fetisa.

'Fetola mehopolo ya hao, mme o tla fetola lefatshe la hao' – o realo mongodi Norman Vincent Peale. Ena ke qotsa e ntle hobane mohopolo ke hore e mong le e mong wa rona o iphelela lefatsheng la rona, bonneteng ba rona. Re behile tshepo dinthong tseo mohlomong ho seng le ya mong ya di lebelletseng, re na le tshabo ya dintho tseo mohlomong e mong a se nang tshabo ya tsona. Re lla ka dintho tseo mohlomong di sa lliseng motho e mong. E mong le e mong wa rona o jere boikarabelo ba menahano ya hae, mme ha o fetola menahano ya hao, wena ka bowena o ka fetola lefatshe leo e leng la hao.

Lefatsheng la hao, mohlomong o tshwenyehile ka paballo ya dijo, ka tshireletso ya hao ka bowena, ka komello, mohlomong ka yona merwallo ya metsi, mohlomong ka tjhelete, thuto le bophelo ba ijhuijhu. Mohlomong seo re tshwanetseng ho se etsa ke ho qala ka ho nahana ka mokgwa osele – nahana ka mekgwa e metjha ya ho shevana le dintho, mekgwa e metjha ya ho shevana le dintho, mekgwa e metjha ya ho etsa dintho tsa kgale, dintho tse ntjha tseo o ka di etsang, dijothollo tse ntjha tse ka jalwang. A re tsoheng molota, mme re nke mohato o hlahlamang o ka nnang wa re isa bokamosong bo botja.

Lehlakoreng la dipolotiki ho teng tse ngata tse leroootho tse shebaneng la naha ya rona matsatsing ana. Re lora lefatshe le letjha moo re ka bang karolo ya setjhaba se atle-hileng, ikonoming e hwahlwa, phokotsehong ya bofuma le ho se lekane ha batho. George Bernard Shaw o kile a re: 'Kgatelopele e ke ke ya etsahala ntle le phetoho, mme bao ba sitwang ho fetola dikelello tsa bona ba sitwa ho fetola eng kapa eng'. Sheba ho potoloha moo o leng teng, mme o bone ka moo o ka bang matla a tlisang diphetoho tse ntle ka teng lelapeng la hao, setjhabeng sa hao le naheng ya rona. Etsa seo o ka se etsang, mme leka ho tlisa phapang. Hopola, Modimo o itse o rate wa heno – otlolella letsoho ho moahisani wa hao, mo rate, mme o be karolo ya ho ritса ho hoholwanyane ho lebisang phetohong e ntle bophelong ba rona le ba lefatshe la rona.

'Ke ka moo phetoho e etsahalang ka teng. Ketso e le nngwe. Motho a le mong. Motsotso o le mong hanyane.
– Libba Bray.

Tataiso – boiphihlelo bo holang pakeng tsa motataisi le motataiswa

ho hlophisa hore balemi ba fumane tse kenngwang mobung. Re bokella dintlha le lesedi ho balemi ka sepheo sa ho di rekota, mme taba ya bohlokwa, re etsa kwetliso ya thuto le ya masimo mothong wa tlhahiso ya poone Afrika Borwa. Bona ke boikarabelo bo boholo, mme ka nako tse ding ho kgathatsa matla, empa ka baka la balemi ba mafolofolo hona ke boiphihlelo bo monate. Jwalo ka lenaneong lefe, moo batho ba leng bangata, ho sebetsa mmoho re le sehlopha hona ke taba e monate.

Ho ntshetsa pele lenaneo la boholo bona le ho kopana le palo e kgolo ya balemi, hona ho na le diqholotso. Ke ka baka lena balemi ba arotsweng ka 'dihlo-

pha tsa boithuto' tse bokelletseng ho ya ka dibaka. Dihlopha tsa boithuto ka-ofela di wela tlasa diofisi tsa lebatowa tsa Grain SA tse laowlang ke motataisi. Re kopana le dihlopha tsa boithuto beke le beke tulong e le nngwe ya kopanelo, e kang lekgotleng la setjhaba, kerekeng kapa holong ya setjhaba moo re etsang tsa kwetliso ho ya ka bukana ya selelekela e mabapi le tlhahiso ya poone. Lenanethuto le akaretsa dintlha tse ngata, tse kang kgolo ya poone le tswelopele le ditlhoko tsa menontsha, ho jala le ho kotula, taolo ya mahola le dikokwanyana hammoho le ditaba tse amanang le tsamaiso ya kgwebo jwalo poloko ya direkoto, ho etsa ditekanyetso tsa ditjhelete (*budget*) le mmaraka.

E mong wa batataiswa ba thabileng o amohela tse kenngwang mobung.

Lelapa le baballehileng ka dijo ka lenaneo la Bohloki le ho Tlallwa.

Dikopano tsa dihlopha tsa boithuto le tsona ke taba ya bohlokwa ya balemi, e leng moo ba kgonang ho ntsha maikutlo a bona, ho botsa dipotso le ho rera dintho. Hona ho bohlokwa haholo ha re fihla tsamaisong ya mehlodi jwalo ka ha ho etsahala hore balemi ba atamelaneng hangata ba sebedisa mehlodi (metjhine) mmoho ho fokotsa ditshenyehelo.

Dikopanong tsa dihlopha tsa boithuto, batataisi ba ka nna ba sebedisa monyetla oo ho shebana le tsamaiso ka kakaretso (Letlole la Mesebetsi le behile ditlhoko tse boima hodima rona tabeng ena. Ka hoo, poloko e nepahetseng ya direkoto le mosebetsi wa dipampiri e bile mosebetsi o moholo oo re ileng ra shebana le ona). Ka mora kopano hangata re a arohana le ho etsa dihlotswhana tse nyane moo re sebetsang ka bobedi le bobedi ho shebana le dinttha tseo re kopanang le tsona masimong. Ditaba tse kang ho tseba boholo ba polasi, palo ya dimela, le bophara ba mela hammoho le ho takwa (*calibration*) ha metjhine e kang difafatsi, diplantere le dialamanyolo, ke tseo re buang ka tsona.

Ke dumela hore lenaneo le re file diphetho tseo re sa di kgowleng, mme nka re hona e bile boiphihlelo bo monate ka ho fetisisa bophelong ba ka. Ho bona balemi ba mafolofolo ba ntseng ba hola le ho sebedisa lesedi leo ba le fuweng, ke thabo e kgolo ruri.

Ho totobetse hore o ke ke wa fihlella dintho ka ho phethahala, ra pasa ka 100%. Ke rata ho sebedisa ho tshwana ha phaposi ya sekolo moo palohare ya 20% e tla sebetsa hantle haholo, 60% e sebetse feela ka ho maharen, mme 20% e sebetse ka ho fokola. Sena ke seo ke se boneng sehlapheng sa boithuto

Mr le Mrs Zuma – ba babedi ba batataiswa ba hapileng Molemi ya Ikemetseng wa Selemo sa 2016.

Hlahlobo ya tshingwana ya teko ya poone.

hara balemi/batataisi. Jwalo ka ha titjhere e ba motlotlo ka bana ba fihleletseng matshwao a hodimo, le nna ke motlotlo ka balemi ba kenyang lehetla mosebetsing wa bona ka ho ba teng dikopanong le ho ithuta ka moo ba ka fihlellang dithlwana tse ntle ka teng.

Jwale nka re, ke hotse, mme ke tseba boemo ba mahaeng le ditjhabaneng tsa rona naheng ena. Mahlo a ka a bulohile ho bona bofutsana le ho se lekane ha batho setjhabeng ka baka la dikarohano tsa nako e fetileng. Ke bone tlhoko ya thuso, eseng feela ditjheleteng empa le tsebong.

Tlala e teng ya tsebo le boitsebelo tlase mane bathong ba rona, e leng e makatsang haholo. Ha se hakaalo hore hona ho tshwane-tse ho tswa sekolong sa thupelo ya thuto; ho

ka nna ha tswa ho motataisi. Ke dumela hore ke boikarabelo ba bohole ba kentseng letsoho lefapheng lena la temo ho bopa setswalla le ho tswela pele ho fana le ho fetisetsa tsebo ena ho ba bang. Hona ke ho bone ho balemi ba thuthuhang. Ka baka la tshireletso ya dijo, dikamano tsa batho, phediso ya bofuma le tlala, le ntshetsopele ya mahaeng hammoho le petho e tswelang pele ya batho le ya ikonomi, ruri tsena ke tsa pele ka ho fetisisa!

*Ditaba tsena re di kumelwa ke Gavin Mathews,
Kgau Tsamaisong ya tsa Tikolohlo. Ho tseba haho-iwanyane romella e-meile ho gavmat@gmail.com.*

Ho hula ka tlhako tsa morao ho isa ho tlallweng le ho feta moo

Ba Santam Agri ba boleletse ba Grain SA hore ba lakatsa ho kenyelletswa Projekeng ya Letlolo la Mesebetsi, ho tloha ho ba hulang ka tlhako tsa morao, mme ba re kopile ho teka pela bona kopo ya thuso ya tjhelete.

Re entse qeto hore re kope thuso ya tjhelete e tla sebediswa mabapi le dibukana tsa kwetliso tshebedisong e baballehileng, le polokong ya poone setorong, hammoho le metjhine ya GPS e tla sebediswa ke batataisi, hammoho le metjhine e polang e tla sebediswa ke balemi ba fihlellang tjhai tse phahameng.

Kwetliso

Dilemong tse fetilieng, Maize Trust e nnile ya thusa ka ditjhelete dipuputsong tse etswang ke Cape Peninsula University of Technology mabapi le ditjhefo le tshwaetsa ya tsona bophelong bo botle ba batho. Selemong sa 2017, Lenaneo la Ntshetsopele ya Molemi le kgonne ho fumana letoto la ditaba tse ngotsweng mabapi le ditjhefo tsena, le ho di hlaha mangolong a Pula Imvula (a fe-tolelwang dipuong tse tsheletseng). Ho bohlokwa hore ka mora phuputso, dipetho tsa phuputso di finyelle ho batho bao boithuto bo ka bang le sekgahla se itseng ho bona.

Le hoja Pula Imvula e le mokgwa o matla wa ho fetisetsa ditaba ho babadi, re nahana hore thuto ya kwetliso ya letsatsi le le leng, e ka tshwarelwang ditho tsa projekeng ya Letlolo la Mesebetsi e ka tliisa lesedi haufi le balemi, mme ya kenya letsoso mokgweng wa bona wa ho tsamaisa dintho le ho boloka poone ya bona ka mora kotulo. Ka thuso ya ditjhelete tsa DST, re kgonne ho ba le thuto ya kwetliso ya letsatsi le le leng ya dihlopha tse 95 tsa balemi, e leng balemi ba ka fetang 1 700 ba hlahisang poone eo ba e sebedisang, mme ba rekisa e nngwe e ba kenyetsang tjhelete.

Nakong ya dithuto, balemi ba ile ba rutwa ho ela hloko mefuta e fapaneng ya ditjhefo le maemo ao ditjhefo tsena di atang tlasa ona. Ka ha balemi ba bangata ba phela tlasa maemo ana, ho ile ha hlakahala ho totobatsa dikotsi tseo ba shebaneng le tsona – tse ding ke malwetse a senyang sebete, ho fihlella borwetsana pele ho nako, ha tse ding e le ho tshwarwa ke hloho le ho hlatsa, jwalojwalo.

E nngwe ya dintlha tsa bohlokwa tsa dithuto tsena e bile thuto ya ka moo balemi ba ka kotulang le ho boloka poone ya bona ka teng ho fokotsa tlhaselo ena. Empa hape, le mokgwa wa ho kgetha, ho tlosa le ho hlatswa poone pele e ka jewa. Mekgwa ena e ka thusa

ho fokotsa haholo tlhaselo ena le ho ntlatfatsa bophelo ba batho ba mapolasing.

Metjhinenyana ya GPS

E nngwe ya dithoko projekeng ena e tsheetswang ka lehlakoreng le leng ke Letlolo la Mesebetsi, ke hore masimo a balemi kaofela a tshwanetse ho kenngwa mmapeng. Ona ke mosebetsi o moholo haholo hobane molemi ka mong a ka nna a ba le palo e itseng ya masimo, mme balemi ba leng teng ba feta 3 800 dihek-thareng tse 5 200. Santam e dumetse ho reka metjhinenyana e 37 e kgothaleditsweng ke sehlopha sa BFAP hore ke yona e loketseng morero ona.

Figure ya 1 se bontsha mmapa o tswang motjhineneng wa BFAP, o bontshang masimo a ba bang ba balemi lebatoweng la Bergville. Ha mosebetsi wa mmapa o ntse o etswa, motjhine ona o bile o nka foto, mme o bile o bokella lesedi kapa dintlha tsa molemi hammoho le polasi ya hae. Dintlha tsena kaofela di rekota motjhineneng wa BFAP moo di tla sebediswa hamorao lenaneoeng. Setshwantsho sena se bontsha boholo ba masimo a sa sebedisweng ho hlaha dijothollo dibakeng tsena – ho sa le tse ngata tse ka kenngwang lenaneoeng lena!

Nakong ya dithuto tsa kwetliso, balemi ba rutwa ho lemoha mefuta e fapaneng ya ditjhefo le mekgwa ya ho kotula, ho boloka poone setorong ka sepheo sa ho fokotsa malwetse.

3

Dintlha tsohle tsa molemi ka mong di a bokel-iwa le ho rekotwa mokgweng wa BFAP.

4

Motjhininyana wa GPS o sebediswang ho bokella dintlha tsa molemi o na le bophelo bo bolelele ba beteri (battery) le ba ho bokella dintlha tse ngata.

Setshwantsho sa 3 ke mohlala wa dintlha tseo re nang le tsona tsa molemi ka mong – foto kapa setshwantsho sa hae, foto ya boemo ba masimo ha ho ne ho etswa mmapa, mmapa wa masimo o

Figure ya 1: Mmapa wa sesebediswa sa BFAP, o bontshang masimo a e mong le e mong wa balemi ba lebatowa la Bergville.

nang le co-ordinates tse bontshang boholo ba polasi ka nepahalo, hammoho le masimo papisong le sebaka kapa lebatowa kaofela. Ho ya ka tsebo ya rona, ha ho eso be teng lenaneo la tshehetso ya molemi le nang dintlha tsena tsohle tsa ditho tsa lona jwalo ka lena.

Metjhine ena (**Setshwantsho ya 4**) e kgethiwe ka hloko ka baka la tse hlokwang – e sebedisa battery ya tsona nako e telele, le ho bokella lesedi le lengata ho tsona. Bongata ba dibaka tseo balemi bana ba nang le masimo ho tsona, ha ho na dikgokahanyo tsa disathalaete, mme motataisi o tshwanetse ho kgona ho etsa mosebetsi, ebe o ikgokahanya le BFAP ha a fihla tulong e nang le dikgokahanyo tse ntle.

Metjhine ena e entswe hore motataisi a be bonyane dimithareng tse leshome tsa masimo hore a kgone ho nka foto ya masimo ao – hona ho thibela ho nkwa ha foto tlasa lebitso la motho eo eseng monga masimo. Metjhine ena e boetse e entswe hore e kgone ho bokella mofuta wa dintlha mabapi le balemi ba hlahellang dikerafong – sekghala sa projeke ena se seholo ho feta feela poloko ya dijo tsa lelapa.

Hobane bongata ba balemi bana e le batho ba sa ruthehang hakaalo, hona ho bolela hore ba shebana le bothata ba ho fumana mesebetsi – ho sebedisa masimo ho etsa tjhelete ke hona feela ho leng teng. Boholo ba balemi projekeng ena ke

ba seng ba le baholo - hona ho bolela hore kgetho ya ho iketsetsa tjhelete e batla e se e kaalo. Ba rekisa boholo ba tlhahiso ya bona haufi selehaeng – e leng ho ntlatfatsa polokeho ya dijo bathong ba haufinyana.

Metjhine e polang

Balemi bao e leng karolo ya projeke ena ke ba nnileng ba lema le ho kotula poone ka mekgwa ya sekgalekgale. Nakong e fetileng, ba ne ba kotula ka letsoho hobane kotulo e ne e le nyane. Le ha ho le jwalo, ka mekgwa e ntlatfetseng ya tse kenngwang mobung le mekgwa ya tlhahiso, balemi bana ba ke ke ba nna ba etsa jwalo ka letsoho metjhine e le teng.

Ba AfriCA Implements mane Bothaville ba etsa metjhine e menyane e tsamaiswang ka diesel. Re bile lehlohonolo ho e fumanelba bang ba balemi ka thuso ya tjhelete ya Silostrat, Welkom le ya DST. Tlhoko e sa ntse e le kgolo, mme re leboha le ho opela mahofi ba Santam Agri ka ditjhelete tsa metjhine e meng e tsheletseng.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Jane McPherson, Manejara wa Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi. Ho fumana lesedi le batsi, romella emeile ho jane@grainsa.co.za.

Pula Imvula's Quote of the Month

Happiness does not come from doing easy work but from the afterglow of satisfaction that comes after the achievement of a difficult task that demanded our best.

~ Theodore Isaac Rubin

HA RE SHEBA MORA SELEMONG SA 2017

Porogramma ya Ntshetsopele ya Balemirui ba Afrika Borwa SA Grain SA Farmer Development Programme (Grain SA FDP) e se e tsebahala dinaheng tse ding jwalo ka sesupo sa katleho ya ntshetsopele ya mapolasi nakong eo ho nang le dikgulakgulano mabapi le kabu ya mobu le diphetoho lafatshe ka bophara.

Ka yona nako eo ho ile ha ba le kgatello e kgolo lehlakoreng la ikonomi le maemo a phedisan e bakileng boima bo boholo lehlakoreng la temo e seng feela dinaheng tse itseng empa lefatshe ka bophara. Ntle le diphephetso tse ngata le kgatello tse ntseng di ata ka lebaka la dipolotike le ho lokisa diphoso tsa kgale, lahlakore la temo le kopilwe ho bapala karolo e kgolo ho aheng Afrka Borwa e ntjha.

Boramapolaso ba ikentseng kgokanyanaphiri ho ba ditho tsa Grain SA, haufinyana ba hlokometse hore lefapha la temo le hloka hore ho etswe diphetoho mme seo ke sona se bohlokwa haholo ho bona ho hahamalla pele ho leba moo balemi ba dijothollo ba leng teng ho sa tsotellwe hore ke ba morabe ofe, le hore polasi ke e kgolo hakae kapa e na le bo-kgoni bo bokae hore ba be ngatananngwe ho emela lefapha lena le ho sebetsana le ditlhoko le diphephetso tse ba tobang le tsona. Ho ile ha etswa qeto ya Mokgatlo ho bopa lekala la Ntshetsopele ya Boramapolaso ka hara mokgatlo le tla shebana le ntshetsopele ya boramapolaso. Porogramma ena e ne e le tlasa tsamaiso ya Jane McPherson ho tloha selemong sa 2005 mme e ile ya hapa dipelo tsa boramapolaso ba bangata naha ka bophera.

Maikemisetso a rona ke ho bokella balemirui ba bahwebi ba batho ba batsho le ho ba le kabu le tshireletso ya dijo ka malapeng le naha ka bophara ka ho sebedisa mobu le disebediswa tse Balemirui ba nang le tsona. Tsepamiso ya maikutlo ya seholpha sa FDP ke ho fumana mekgwa e nepahetseng ya ho nyehela torong ya lefapha le kopaneng le atle-hileng ha ba ntse ba sebetsana le diphetoho tse matla tse ntseng di tswela pele lefapheng la dijothollo.

Ke maikemisetso a rona ho nyehela mabapi le ntlatfatsa ya motho ka mong ya sebetsang ka temo le ho potlakisa menyetla ya nyollo ya moputso ho ba nang le mobu/naha.

Table 1: Diporojeke tsa Teraseye ya Poone.

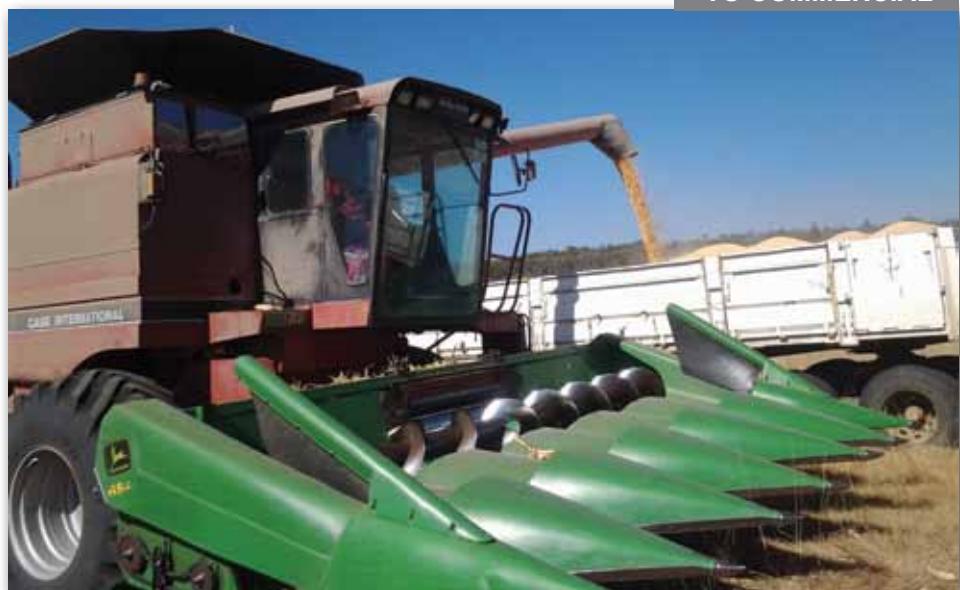
Diporojeke

Ho theha le ho kwetlisa dihlapha tse rutwang
Kwetliso
Dipuisano: Pula Imvula
Tshehetso ho molemirui ka mong

FROM SUBSISTENCE

TO COMMERCIAL

Ka dinako tsohle seholpha se tsepamisitse maikutlo ho batho bao re sebetsang le bona, ka sepheo sa ho bopa setswalla le balemirui ba ntseng ba thuthuwa.

Ka ho thusa balemirui ho sebedisa naha eo ba nang le yona, ho sa tsotellehe boholo ba yona, lefapha le tla kgona ho tshehetsa ikonomi ya dibaka tsa mahae le ho etsa metheo bakeng sa dintshetsopele tse ding. Dipalopalo tsa batho ba hlokang mesebetsi di hodimo le ha e le hore le-kala la dijothollo ha se le fanang ka mesebetsi ho ntse ho na le menyetla e mengata ya mesebetsi e thehwang dibakeng tsa mahae hobane ho na le mesebetsi e mengatanyana ya temo e etswang.

Re tshepa hore ho ka ba le ntshetsopele e nang le botsitsa ha molemirui ka mong a ka tshehetswa hore a be le boikarabelo ba mesebetsi e etswang ke yena. Balemirui ba tshwanelo ho fumantshwa tshehetso hore ba kgone ho ikemela ka bobona ka hohle ka moo ba ka kgonang ka teng ho e na le hore ba sebetse tlasa dikonteraka. Ho feta moo, ho kgonahalang teng, balemirui ba tshwanelo ho ba le disebediswa tse o leng tsa bona hore ba se ke ba tshepa hore ba tla etsetswa dintho ke batho ba bang.

Re sebedisa mekgwa e mengata ya ho ruta, ho fetisetsa melaetsa e mabapi le tlhahiso ya se-

William Matasane ke molemirui haufi le Senekal mme ke setho se motlotlo sa Grain SA. O a dumela hore o ne a hloka tsebo le bokgoni pele e ba setho sa mokgatlo. Ke leboha Porogerama ya Ntshetsopele ya Balemirui le tsebo eo ke e fumaneng ka ho tsamaya dithuto tsa bona tsa diholpha le matsatsi a bona a balemirui, tsebo ya hae ho latela tlhahiso ya dijothollo le sonobolomo, tlhophiso ya disebediswa le tsamaiso ya polasi di ntlatfese haholo. O re o ntse a batla ho ithuta haholwanyane ka Safex le ho hweba ka dijothollo, ho ba le bokgoni ba fumana bareki ba dijothollo tsa hae.

Mavis Hlatshwayo, Molemirui ya sa Rekiseng wa Selemo sa 2017, o re, ‘Ke thabile haholo ka porogerama ena, hobane naheng eo ho nang le batho ba dimilione ba robalang ba lapile, ke kgona ho hlahisa poone e lekaneng ho fepa ba lelapa la ka. Nka nna ka rekisa poone e setseng ho iketsetsa tjhelete.’

June Shongwe ke molemirui seterekeng sa Ehlanzeni mme o ne a tataiswa ke Molaodi wa Lebatowa Jerry Mthombothi ya reng, ‘Ke fumane tsebo e ngata ya hore o ka tseba ho tsamaisa kgwebo ya ho ba molemirui ka mokgwa o nepahetseng le ka katleho ya tlhahiso jwang, e sa le ke kenela Grain SA ka selemo sa 2012. Ke rutilwe dipeo tse nepahetseng, ka bontshwa hore ke nke disampole tsa mobu jwang hore ke tsebe ho fumana hore ke tla sebedisa manyolo/menontsha ya mofuta ofe ka boela ka bontshwa hore ke sheba jwang pH ya mobu wa ka. Ke ile ka bontshwa le hore nka sebedisa hebiaete efe ho thibela lehola.’

jwalejwale, bohlokwa ba ho ba le boikarabelo le ho boloka direkoto le tsebo ya melawana ya tsamaiso ya kgwebo. Bohlokwa ba sepheo sa rona ba ho metha katleho ke botsitso ba tlhahiso ya dijalo tse fanang ka porofete heketareng e nngwe le e nngwe ho feta palo ya diheketara tse lenngweng, kapa palo ya ditone tse kotutsweng.

Balaodi ba Mabatowa

FDP e thehile bohlokwa ba menyabuketso e entseng hore ho be le setswalla le balemirui. Ho na le balaodi ba robong ba fanang ka ditshebeleto ho balemirui, ba tshwarang dikopano tsa diholpha le ho ruta balemirui ba seng ba tswetse pele dibakeng tse jalang dijothollo mabatoweng a Afrika Borwa. Kantoro e nngwe le e nngwe e laolwang ke molaodi le mothusi ya bolokang direkoto. Bonyane, molaodi e mong le e mong o tsamaya bonyane 4 000 km kgwedi e nngwe le e nngwe!

Balodi ba robong ba mabatowa ke ba latelang:

- Jerry Mthombothi – Nelspruit;
- Du Toit van der Westhuizen – Lichtenburg;
- Jurie Mentz – Louwsburg;
- Graeme Engelbrecht – Dundee;
- Johan Kriel – Ladybrand;
- Sinelizwi Fakade – Mthatha;
- Ian Househam le Luke Collier– Kokstad le Maclear; le
- Liana Stroebel – Paarl.

Bahwebisani

Ntla e nngwe ya bohlokwa ya katleho ya rona ke tshebetso ka **marangrang a bohwebisani ao re a theileng**. Ha re hlokomele feela hore mosebetsi wa rona o amana ka kotloloho le tshehetso ya bahwebisani le rona – empa re boetse re tshepa bohlokwa ba boteng ba moruithuo e mong le e mong ya mabapi le rona ka tshebetso ya marangrang a finyellang seholpha sa FDP mme re tla dula re tshehetso balemirui mabatoweng a bona ho fihlela ba se ba sa hloka tshehetso ya ntshetsopele. Ke ka lebaka lena re kgothaletsang ho hwebisana moo re arolelanang dipono tsa rona mme re lakatsa ntshetsopele ya balemirui.

Ha re bua ka ho hwebisana...Grain SA e bile lehlohonolo ho fumana ditshehetso tsa ditjhelete ho tswa ho baemedi ba bangata dilemong tse ngata ho kenyaletsa le Maize Trust, Winter Cereal Trust, Oil and Protein Seed Development Trust, le SorghumTrust, le AgriSETA, le ARC, National Departments of Agriculture, Forestry and Fisheries (DAFF) le Department of Rural Development le Agrarian Reform (DRDLR) (bakeng sa ho fana ka tshehetso ya ditjhelete ho balemirui) le mafapha a fapaneng a mmuso a DAFF le Rural Development. Re ka #Etsa Phapang ka mofuta ona wa tshehetso.

Batshehehetsi ba rona ba bohlokwa mesebetsing ya rona selemong sa 2017 e bile ba letelang:

Terasete ya Poone

Re leboha ka dinako tsohle tjhebelopele ya Balao-di ba ditjhelete, ba dumelletseng Ntshetsopele ya Balemirui ba Grain SA ho kenya tshebetsong bohlokwa le matlafatsa ya porogeramo e bileng molemo haholo ntshetsopeleng ya balemirui ba Afrika Borwa.

Ho tloha ha ho ne ho thewa Grain SA ka Phupjane 1999, tshebedisanommoho e dipakeng tsa Maize Trust le Grain SA FDP e entse nyehelo ya bohlokwa tjhebelopeleng ya mmu-

so wa naha ho potlakisa diphetoho lekaleng la temo. Tshebedisanommoho ena e:

- Fane ka ntshetsopele ya thuto le bokgoni.
- Kgoothaleditse tshebediso ya tlhahiso yuniting e nngwe le e nngwe ya sebaka ho sebediswa mekgwa ya sejwalejwale le mekgwa ya temo.
- Ntlafaditse nyehelo ya balemirui ba ntseng ba hola dinaheng tsa tlhahiso ya poone hajwale e fane ka tshehetso ho matlafatsa tshireletseho ya dijo.
- E fane ka tiisetso ya dikamano le mekgwa ya tshehetso dipakeng tsa balemirui, ya boela ya atolosa marangrang a lekala la bankakarolo le batho ba bohlokwa temong. Bongata ba balemirui ba poone Afrika Borwa ha ba so ka ba atleha ho hlahisa ho lekaneng boemong ba ho ka rekisa. Bongata ba bona ke balemirui ba sa rekiseng ba lemang poone ho fepa ba malapa a bona, bonyane bo salang ba a bo rekisa kapa ba etsa phapanyetsano ya thekiso ka bona. Ka mabaka a fapaneng ha ba so fihelle boemo ba **tjhai ya tshimo ka nngwe** eo ba ka e kgonang.

Balemirui ba bang ba jala dijothollo ka bongata empa ha ba so ka ba fihelle boemo ba tjhai ya tshimo ka nngwe eo ba tshwanelang ho fihelle ho yona. Jwalo ka ha sena e le lebaka la phokollo ya kgonahalo ya tlhahiso ya boleng, sena se ka amahanngwa le ho haellwa ke tsebo le bokgoni ba mekgwa e nepahetseng ya sejwalejwale ya tlhahiso le kgaello ya kutlwisiso ya tsamaiso ya kgwebo le bokgoni ba mebaraka. Tsebo ya mofuta ona le bokgoni di na le kgahlameloe tobang e seng feela ho kotula haholo empa boteng le botsitso ba dikgwebo ho sa tsotellehe hore ke tse jowang malapeng, ke tse nyane kapa tse rekisang.

Afrika Borwa e na le balemirui ba bangata ba batho ba batsho ba ntseng ba hola ba lemang poone ka mekgwa e fapaneng, ho tloha ho moite-medi ya sa rekiseng le balemerui ba banyane ho fihla ho balemirui ba rekisang. Sepheo sa Grain SA FDP ke ho ruta motho ka mong, ka ho ntlafatsa bokgoni ba hae, ho kwetlisa le ho fana ka dikeletso, ho hlahisa kotulo e hodimo ka moo ho ka kgonahlang kateng ho tswa heketareng e nngwe le e nngwe eo a e lemeng, ho sa tsotellehe hore ba na le mobu kapa boitsebelo ba ho sebetsa polasing.

Ho a thabiso ho bona hore ntle le boholo ba tshebetso, ha balemirui ba tseba hore ba tshwanelala ho etsa eng, le hore ba e etse neng, ba a kgothala ho tswela pele ho etsa mesebetsi e nepahetseng ka ho kenya tsebo ya bona e ntja tshebetsong, ho na le hore ba hlolehe ba fumana hore tsebo eo ba e fumaneng e a ba atlehisa ka ho ba fumantha kotulo e hodimo. Re leboha mosebetsi o entsweng ke porogeramo ena, diketekete tsa balemirui ba ntseng ba hola ka hara Afrika Borwa ba se ba kotula tse molemo ka ho etsa tse lokileng ka nako e nepahetseng le ka mokgwa o nepahetseng.

Terasete ya Diserele tsa Mariha

Grain SAFDP e Kapa Bophirimela le Kapa Borwa di laolwa ke Ms Jane McPherson, Molaodi: Ntshetsopele ya Balemerui (*Farmer Development*) e

Ha re sheba morao selemong sa 2017

kentswe tshebetsong ke Ms Liana Sroebel ka tshehetso ya bongodi ba Hailey Ehrenreich ka ntle ho kantoro ya Lebatowa e Paarl. Kantoro ena ya Ntshetsopele e ikarabella mabapi le ho kopanya dihlopha tsohle tse ithutang le matsatsi a balemirui a tshwarwang lebatoweng ebile e ikarabella ka kotlolohlo ditabeng tse ikgethang tsa lekala la thomelo ya koro le ho hlokomela bokgoni ba boemo bo hodimo ba mekgwa e ka sebedisweng ho ntlatfatsa balemirui.

Diporojeke tsa ntshetsopele ya temoru tse mabatoweng a Kapa Bophirimela le Kapa Borwa di tswela pele ho kwetlisa balemirui ka boitsebelo, ho sebedisa marangrang, boitsebelo ba dipeo tse ikgethang le ho fana ka tshehetso ho balemirui bana bakeng sa ho rekisa.

Grain SA e kgolwa hore maikeisetso a nako e telele a tla fihellwa ka boitsebelo bo hodimo le ntlatfato ya balemirui ba ntseng ba hola le basebeletsi ba sebetsang dibakeng tsa mapolasi a hlahisang koro ka ho sebedisa mekgwa e fapaneng ya puisano le ho phatlalatsa ditaba tse mabapi le intaseteri ya koro ka mokgwa wa ntshetsopele e batsi ya lekala la temo le makasine wa Pula Imvula le ka ntlatfato ya setswalie se dipakeng tsa balemirui le batho ba bang ba bapalang karolo e kgolo lekaleng lena.

Tshehetso ya tjelete jwalo ka ha e ananetswe ke Terasete ya Diserele tsa Mariha (WCT) bakeng sa selemo sa ditjhelete sa 2017 se qhelela ka thoko ditshethetso tsohle tse tobileng tsa tshebetso le ditjeho tsa motho ka mong bakeng sa ngodiso kantorong e Paarl. Ebile ha e sa fana ka tshehetso mesebetsing ya bohlokwa e leng ketelo ya polasi ka nngwe kapa boithaopi ba dihlopha tsa ho ithuta. Sena se bolela hore tjelete ya WCT e sebediswa feela bakeng sa: **Matsatsi a Balemirui, Porogerama ya Molemirui wa Selemo, Dithuto tsa boikwetliso le disebediswa** le dipuisano ka makasine wa **Pula Imvula**.

Terasete Ntshetsopele ya dijalo tsa Oli le Dipeo tsa Poroteine

Re kgolwa hore dipeo tse itlhommeng pele tsa OPDT tse jwalo ka, sonobolomo, dinawa tsa soya, canola le matokomane a mobung di bapala karolo e kgolo sedikadikweng sa tlhahiso ya dipeo se sebedisweng ke balemirui bao re sebetsang le bona, le ha e le hore di bopa sedikadikwe sa potolohlo, di na le seabo ho ntlatfatseng mobu o motle le ho lemelwa ho ntlatfatsa tshireletso ya dijo.

Balemirui ba bangata ba ile ba hatellwa hore ba kgethe dijalo tse ding hobane diporeisi tsa poone di tlasa kgatello e kgolo, ho etsa hore ho bonahale e ka tlhahiso ya poone ha se kgetho e nepahetseng e ka ntshetswang pele. Re lokela ho nnetefatsa hore kwetliso ya tlhahiso e etswang le kabelano ya mekgwa ya tsebo le tataiso di teng bakeng sa balemirui ka dinako tsohle. Ho fihlela hakana OPOT e se e fane ka dinyehelo bakeng sa dithuto tsa kwetliso tse latelang.

Table 2: Tshehetso ya ditjhelete ya Terasete ya Poone.

Dikantoro tse latelang di fumana tshehetso ya tjelete bakeng sa dihlopha tse rutwang mesebetsi:

	Dundee	Kokstad	Maclear	Nelspruit
Balemirui ba sa rekiseng	1 961	1 722	1 052	1 293
Balemirui ba banyane	15	14	18	45
Balemirui ba ka rekisang nakong e tleng	1	1	2	1
Balemirui ba mehleng ya jwale ba rekisang	4	3	2	0

Pula Imvula

OPOT e lefella maqephe a mane bakeng sa tlaphisobotjha ya dikgwedi tsa Mphalane, Pherekong, Mmesa le Phupu tsa makasine wa Pula Imvula. Diatileke di ngolwa ke bafuputsi ba nang le boitsebelo bo hlahwlwa le bankakarolo ditabeg tsa temo haholo bakeng sa ntshetsopele ya ditaba tsa balemiruo. Le ha e le hore mosebetsi wa phetolelo o hloka tefello, ke tefello e nyane ha ho shejwa bohlokwa ba ditaba le phumantho ya ditaba tse bohlokwa tse balwang ke batho ba bangata hobane di balwa ke batho ba dipuo tsa batho ba batsho.

Monsanto

Selemo sena Monsanto e entse nyehelo e kgolo ditjehong tsa rona tsa **diofisi tsa mabatowa** mane Lichtenburg, Louwsburg, Ladybrand, Mthatha, le Kokstad. Ba boetse ba fane ka nyehelo **dipolotong tsa diteko (trial plots)** tse lenngweng diprojekeng tse fapaneng tsa mabatowa ho potoloha le lefatshe.

Monsanto e boetse e fane ka tshehetso ho **Matsatsi a Balemirui (Farmers Days)** lebatoweng la Ladybrand. Matsatsing ana ho na le batho ba bangata ba tleng ka matsatsi ana ha ho te feela balemirui ho tla iphumanela ditaba tse mlemo ba boetse ba sebedisa monyetla ona ho bopa marangrang a bona a puisano le baabi ba thepa le ho tseba ka menyeta e metjha. Ke monyetla o motle ho balemirui ho tseba ka dihlahiswa tse ntjha le menyeta e metjha.

Taba ya bohlokwa ke hore kopano e neng e tshwerwe mane Fouriesburg e ne e le ya boleshome ya Matsatsi a Balemirui e tshwaretswe polasing ya setho sa Boto ya Grain SA Mong Mr Jaco Breytenbach ka kopanelo le Monsanto. Monsanto e ne e kopanetse le Grain SA ho fana ka tshehetso ho Balemirui ba batjha ba khathakori ya phehisano ya Selemo: **Molemirui wa nako e tleng ya rekisang wa Selemo** o ileng wa fumanwa ke Paul Mvelekweni Malindi wa Edenville.

Afri

Afri e bile mohau ho fana ka nyehelo ya ditjeho tsa ditshebeletso tsa dibaka tsa **diofisi tsa mabatowa** a Louwsburg, Dundee le Ladybrand. Afri e boetse e fane ka tshehetso bakeng sa matsatsi a mmalwa a Matsatsi a Balemirui. Afri e sa le e

ikemiseditse ho reka poone ya balemirui ba banyane mme e nnile ya kenela Matsatsi a Balemirui moo ho hhaloswang ditjeho tsa mebaraka, poloko le ditjeho tsa meaho ya polokelo.

Pannar

Mahareng a selemo sa 2017 sa ditjhelete Pannar e thusitse ka **ditjeho tsa tshebetso** tsa diofisi tsa rona tsa Maclear tse mosebetsi wa tsona e leng ho tataisa baitemedi ba sa rekiseng le balemirui ba banyane. Mona bokgoni ba temo ke bo hodimo le ha ho le jwalo tshebediso ya naha ha se e nepahetseng mme ho na le naha e ngata e sa sebedisweng.

Pannar e boetse e nyehetse ka lerato temong ya **dipoloto tsa diteko (trial plots)** ho potoloha le naha mme ya boela ya tshehetso ho bapatswa ha **Matsatsi a Balemirui**. Ho bohlokwa haholo ho bona hore dipoloto tsa diteko di lengwa ho latela balemirui mme ka hoo mekgwa e sebedisweng ke balemirui ke mekgwa e sebedisweng ho lokisetra, ho lema le ho hodiswa ha dimela. Sepheo ke ho bontsha balemirui seo ba ka se fihlellang ka seo ba nang le sona ba sebedisa mekgwa e nepahetseng ya tshebetso.

Grain SA

Ho latela qeto ya Mokgatlo ho nnetefatsa hore bolemirui bo ntshetswa pele temong ya dijothollo mabatoweng, Grain SA e fane ka nyehelo mlemong wa **ditjeho tsa tshebetso** diofising tsa rona tsa Paarl le Paarl le Lichtenburg.

Dinyehelo tse ding tsa bohlokwa mlemong wa ditjeho tsa tshebetso Diofising tsa Mabatowa ke tse latelang:

- **Sasol Base Chemicals**
- **Silostrat**

Tsena ke dikhamphani tse dumelang hore ntshetsopele ya temo e tsitsitseng e tla pele naheng ena mme ka hoo di itlamme ho etsa phetoho lefapheng la temo la Afrika Borwa ka ho sebetsa ka kopanelo le Porogerama ya Ntshetsopele ya Balemirui ba Grain SA.

Tefello ya Mesebetsi – Ho tloha ho Moitemedi ho isa ho Molemirui ya kotulang haholo

Tefello ya Mesebetsi e etswa ka tjhelete e tswang letloleng la Ditjhelete la naha. Porojeke eqapilweng

NTSHETSOPELE YA MOLEMI

Selelekela ho Tlhahiso ya Soybean (Nawa ya Soy)

Porovinsi	Ofisi	Mokwetlisi	Palo ya baithuti
Free State	Ladybrand	Fanie Pienaar	24
North West	Lichtenburg	Boebie van Rensburg	19
KwaZulu-Natal	Louwsburg	Paul Wiggill	18
Mpumalanga	Louwsburg	Paul Wiggill	14
KwaZulu-Natal	Dundee	Gareth Alcock	25
Eastern Cape	Kokstad	Eric Wiggill	23
KwaZulu-Natal	Dundee	Chris de Jager	26
KwaZulu-Natal	Dundee	Paul Wiggill	25
Mpumalanga	Louwsburg	Paul Wiggill	15
KwaZulu-Natal	Dundee	Gareth Alcock	15
Eastern Cape	Kokstad	Eric Wiggill	26
Eastern Cape	Mthatha	Sarel Pretorius	24
KwaZulu-Natal	Dundee	Paul Wiggill	19
Eastern Cape	Mthatha	Eric Wiggill	16
KwaZulu-Natal	Dundee	Gareth Alcock	25
Mpumalanga	Louwsburg	Chris de Jager	16
KwaZulu-Natal	Dundee	Paul Wiggill	25

Selelekela sa Tlhahiso ya Letokomane la mobung (Groundnut)

KwaZulu-Natal	Dundee	Gareth Alcock	10
Mpumalanga	Louwsburg	Chris de Jager	15
North West	Lichtenburg	Danie van den Berg	16
Mpumalanga	Nelspruit	Shadrack Mabuza	22
Mpumalanga	Nelspruit	Gawie Alberts	24
Mpumalanga	Louwsburg	Gareth Alcock	18
Mpumalanga	Nelspruit	Gawie Alberts	22
KwaZulu-Natal	Dundee	Chris de Jager	12

Selelekela sa Tlhahiso ya Sonobolomo

North West	Lichtenburg	Boebie van Rensburg	13
Tlhahiso ya Canola			
Western Cape	Paarl	Chris Cumming	6
Western Cape	Paarl	Chris Cumming	7

Boebie van Rensburg o fane ka thuto haufi le Brits mme a fana ka tleho e reng balemirui ba lapetse ditaba le dintilha tse feletseng. 'Tsebo ya balemirui mona ke e ntle haholo mabapi le tlhahiso ya sonobolomo. Nakong ya sehla se fetileng ba bile le pula e lekaneng mme ba bang ba bona ba ile ba tlaleha ha ba ile ba kotula ditone tse 1,5 tsa sonobolomo heketareng e le nngwe. Ba nyoretswe ho fumana thuto mme ba batla thuto ya ho sebetsa ka terekere le ho e hlakomela.'

Ri Molefe: 'Thuto e ne e le ya maleba e rutang.'

Uhuru Zikala: 'Ke a lebona ka ho etsa sehlooho se thata hore se be bonolo ho utlwisiseha.'

P Molefe: 'Thuto e nthusitse haholo mme ke ithutile tse ngata le ho fumana tsebo e ngata.'

LB Dlamini: 'Thuto e ne e le e rutang e utlwahalang.'

Fanie Pienaar o fane ka tse ding tsa dithuto tsena haufi le Welkom mme o ile a lebuhuwa mabapi le ho fana ka thuto ena mme o entse hore ho be bonolo ho e mong le e mong ho utlwisia.

J Moki o re: 'Teori e ile ya fanwa ka mokgwa o bonolo o utlwisisehang. Ho ne ho le bonolo haholo le ho motho eo ebang ha a ithutele temo ho ka utlwisia dintilha tsebo ho buuwang ka tsona. Dintilha tse fapaneng di ne di hhaloswa ka tsela e bonolo e utlwisisehang hantle. Mehato ya motheo, jwalo ka mobu le tokiso ya sebaka seo ho tllang ho lengwa ho sona di hhalositswe hantle, motho a ka kgona ho kgetha dipakeng tsa mobu le lehola. Ruri Morupedi o tseba thuto ena ka bottalo. Mekgwa ya hae ya ho ruta ke e amohelehang. O kgona ho kenya teori tshebetson. Ruri o etsa hore ho be bonolo ho utlwisia seo ho buuwang ka sona. Mehlala eo a fanang ka yona ke e bonolo e fihiang dikellong tsa batho bao a ba rutang.'

M Tseletsele: 'Nna ke ikutlwa hore re ithutile tse ngata ho tswa thutong ena mme ho tla ba monate haholo haeba morupedi Thabo kapa moemedi wa hae ya tswang Grain SA a ka re etela mapolasing a rona a fapaneng. Ho tla thusa haholo hore ba bone boemo ba mapolasi a rona mohlala. mofuta wa mobu le hore na o loketse ho jalwa ha dinawa tsa soy (soybeans).'

Tlaleho ho tswa ho balemirui e bontsha hore thuto e ne e le e fanag ka tsebo mme ba ithutile tse ngata ka yona.

Elroy Michaels: 'Ke batla feela ho bolela hore thuto ena e atlehole haholo ho ya ka nna. Ke e ratile haholo e ne e le thuto ya bohlokwa hore motho a ka ba ho yona. Haeba ho ka ba le thuto e nngwe eo ho ka fanwang ka yona, ke tla rata ho ba teng ho yona.'

Daniel Arends: 'E ne e le thuto e molemo haholo hore motho o ka ithutha ka canola ke tla batla ho ithuta haholwanyane. Ke lebona kwetliso eo. Ho ne ho boetse ho le monate ho fumana thupello e tobileng ya ho etsa dipatlisio ka mobu/naha.'

Danie van den Berg o fane ka thuto Makwassie.

Ananlise Ntwagoe: 'Thuto e tsamaile hantle. Ke ithutile dintilo tse ngata mabapi le matokomane a mobung Mong. Danie o hhalositswe hantle. Ke mo utlwisisitse hantle.'

Bartus Maerman: 'Teori e ne e le e bonolo e rutang.'

Ha re sheba morao selemong sa 2017

ke Ntshetsopele ya Balemirui ba Grain SA e radilwe ka mokgwa wa papiso ya tjhelete wa 1:1 ba bapisa tjhelete e tswang ho motho eo ba sebetsang ka kopanelo le yena. Ketsahalong ena nyehelo eo ho fanwang ka yona ho balemirui le boleng ba tjhelete ya theolelo ya intaseteri di fana ka 'nyehelo eo jwale papiso ya yona e etswang ke Jobs Fund. Porojeke e etswang ha jwale ke ya dilemo tse nne eo re ka kenang ho yona ka teboho ho:

a) Tshebetsommoho ya batshehetsi

- Monsanto e fana ka ditheolelo ho diqubu tsa dipeo le tse ding;
- Syngenta e fana ka theolelo ho dibolayama-hola le dibolayadikokwana ho balemirui;
- Kynoch e fana ka ditheolelo ho metswako ya ho jala le tse jalwang ka hodima mobu;
- SA Lime & Gypsum e fana ditheolelo ho tone e le nngwe ya lime ho molemirui e mong le e mong;
- Sasol Trust e fane ka tjhelete e tjentjhe-hileng bakeng sa ditjeho tsa tse kenang; le
- Porogeramo ya DRDLR's REID e entse tjhelete e tjentjhehileng bakeng sa tse kenang le thomello ya metjhini e meng.

b) Nyehelo e etswang ke balemirui

Balemirui le bona ba tshwanelo ho fana ka nyehelo eo e leng ya bona e nyolohang selemo le selemo nakong ya dilemo tse nne khr. 25% - 40% - 60% - 80% ebe ka selemo sa bohlano balemirui ba lefa 100% ya ditjeho. Ho na le tshepo ya hore sena se tla ba thusa nakong ya dilemo tse fetang tse hlano ke bokgoni le tsebo ho tswela pele ba ikemets ebole ba tsitsitse.

Dihleng tsa dilemo tsa 2016/2017 2 905 balemirui ba ile ba nka karolo diheketaeng tse 4 317. Porojeke ena e keneletsang balaodi ba matatowa le batataisi ba 26 ba tshehetsang balemirui. Dijalo tse hlahiswang ke balemirui bana di ne di le ntile haholo-bongata ba tsona bo kotutse ho feta ditone tse 5 heketare ka nngwe, mme ba bang bona ba fumane kotulo ya ditone tse 9 heketareng ka nngwe. Sehleng se setjha lebatoweng ka leng ho tla ba le balemirui ba 4 000 ho feta diheketaeng tse 5 000.

Lefapha la Saense le Teknoloji (LST)

Lefapha lena le entse nyehelo ya boholokwa poro-geramong selemong sena se fetileng. Tshehetso ya tjhelete ya thuto ka nngwe e dumella ho fana ka thuto bakeng sa dithuto tse 95 mabapi le 'Mycotoxins – Polokelo e bolokehileng ya Poone'. Ho hlokahala dintilha tse nepahetseng ho balemirui ba bangata ba bolokang dijothollo tsa bona bakeng sa ho jowa ke batho le di-phoofofo.

Lefapha le boetse le fane ka nyehelo ya tjhelete bakeng sa ho reka metjhine e polang ya dihlopha tse ding tsa ho ithuta mme ba arabetse mabapi le tlokeho ya boholo ba seba-ka sa polokelo ka ho fana ka 'Cob Cages' ho

balemirui ba Jobs Fund bao kotulo ya bona e ntlatfetseng haholo mme ba hloka sebaka se lekaneng sa polokelo.

Santam Agri

Santam Agri e fane ka tjhelete bakeng sa ho porinta dimanuale tseo baithuti ba kenang dithuto tsa DST ho 'Mycotoxins – Safe Storage of Maize' ka hoo balemirui bana le bukana ya bopaki mabapi le taba ena ya boholokwa ya nako e tleng.

Porojeke ya Jobs Fund e batlile pokello e feletseng ya ditaba le mokgwa wa ho fumana ditaba. Santam Agri e fane ka nyehelo ya sesebediswa sa GPS sa boemo bo phahameng seo batataisi ba rona ba Jobs Fund ba se bedisang bakeng sa sepheo sena.

Ba boetse ba fane ka nyehelo ya tjhelete bakeng sa ho reka metjhine e polang eo e neng e le tlokeho e kgolo bakeng sa ntlatfatsa ya tlahiso le kotulo e ntile ho feta eo balemirui ba Jobs Fund ba so kang ba e bona pele.

DRDLR – Phetapheto le Porogerama ya Ntshetsopele Free State

Porojeke ena e laolwa ke Johan Kriel kantlenyana ho Ofisi ya Lebatowa ya Ladybrand mme e ikarabella tswelopeleng k.h.r thuto le ntshetsopele ya bokgoni hammoho le ntshetsopele ya ditshebelto tsa boholokwa tseo balemirui ba di hlokang. Sena se etsetswa ho matlafatsa balemirui ba ileng ba kenyelletswa nakong ya kabo ya naha le melawana ya karolo ya dibaka ya mmuso wa naha. Grain SA e bile lehlohonolo ho fumana tshehetso ya tjhelete e iphetaphetang bakeng sa **balemirui ba 17** porogerameng nakong ya selemo sa ditjhelete.

Dihlopha tse ithutang

Dihlopha tse ithutang ke mohlodi wa Grain SA FDP. Mona ke moo re kopanang le balemirui, le ho tseba maemo a bona le diphephetso tseba tobang le tsona le ho etsa setswalla sa tshepano; ke moo re ka bang le kgokahano e tiileng le bona.

Ka ho dula re ntse re kopana le ho ba teng ka dinako tsohle, dikeletso le lerato la ho sebedisa tseo ba nang le tsona ka mokgwa o nepahetseng o tsitsitseng, balemirui ba ithutile hore ho sebetsa ka sehlapha ho ka fana ka moyo wa ho thusana le ho tshepana.

Dikopano di a fapano mme di tshwarelwka hare, moo ho nang le DVD le PowerPoint tse ba kgothatsang, ho shebella, le ka ntile ho diofisi moo batataisi ba rona ba tswelang teng le bona, ba tlalang ditshila ha ba le masimong ba ba bontsha ka matsoho hore mosebetsi o etsuwa jwang. Ke ka mokgwa ona balemirui ba ithutang ka teng hore re a ba hlokomela le ho ba tsotella!

Tshehetso e galang ya Balemirui

Afrika Borwa e na le balemirui ba rekisang ba seng ba hatetse pele haholo lefatsheng. Ho na le sekgeo se seholo dipakeng tsa bona le balemirui ba Grain SA e Ntjha ba kotulang ditone tse 250 tsa poone masimng a bona mme ba lema heketara e le nngwe ho hlahisa kotulo e hodimo haholo sekaleng sa thekiso.

Balemirui ba Nako ya sejwalejwale hantlentle ba tswetse pele haholo ho feta tshehetso eo ba e fumanang boemong ba Sehlapha sa Dithuto (dita-ba, kwetliso le ditshupiso). Ho se ho hlokomelihile hore balemirui bana ba seng ba le pele haholo ha ba so lokele ho ba le 'letshwao le ba kgethollang' mme e ka ba bothoto ho ba lehlakoreng la bona hajwale ho feta moo ba tlohellwe hore ba 'qwele le ho sesa'. Ho se ho hlokomelihile hore le ha e le hore tswelopele e a tshepisa, boemong bona balemirui ba bangata ha ba so ka ba lokela ho kena lenaneng la balemirui ba rekisang mme ba tlohelwe ba sa tshehetswe.

Sepheo se seholo sa porojeke ke:

- Ho fana ka tshehetso e matla ya selemo ho e mong le e mong wa balemirui ba itlhommeng pele Sehlapheng sa Baithuti ho latela meralo ya tlahiso, taolo, ho etsa dikopo tsa ditjhelete le ho fana ka repoto jj.
- Ka mora hore selemo se fele, ba tshwanelo hore ba be ba tseba ho laola balemirui ka ho ba fa dikeletso ka tshebediso ya difounu ho tswa ho batataisi ba bona.
- Selemo le selemo ho ba le sehlapha se setjha sa balemirui se tshehetswang ka ona mokgwa ona. Ha molemirui a lema heketara e le nngwe molemong wa boemo ba kuno ya ho rekisa le ho hlahisa ditone tse 250 ka selemo, o tla potlakise-tswa boemong ba ho rekisa mme o tla 'tsebiswa' balemirui ba bang ba rekisang sebakeng seo.
- Mosebetsi ona o na le seabo se potlakileng kgolong ya balemirui ba batho ba batsho.

Pula Invula

Boholokwa bo boholo ba bophatlalatsi ba dikoranta ke ho ba le bokgoni ba ho fetisetsa ditaba nako le nako le ho fetisa ditaba tse nepahetseng ka potlako le ka nepahalo. Makasine o hloka boleng bakeng sa ho fana ka temoso mmabapi le ditaba tse ntjha le diketsahalo le ho fetisa ditaba tsa tsamaiso ya kgwebo, meralo le ho etsa ditekanyetso.

Ho fapano le radio le TV tse ke keng tsa ikgakanngwa ke disebediswa tsa boholokwa mabapi le ho hasa ditaba, makasine o ka letsohong o ka sebediswa nako le nako kapa hape le hape kapa wa kadimanwa molemirui a o bala a boela a kadi-ma e mong. Ka hara Grain SAFDP makasine ke sesebediswa se sebediswang ke baofisiri ba ntshetsopele le batataisi. Dikahare tsa makasine di atisa ho buisanwa ka tsona dikopanong tsa dihlopha tse ithutang ka hoo makasine ke sethusathuto. Hape,

balemirui ba atisa ho etela dihlopha tse ithutang di tshwere makasine ka letsohong hore ba tsebe ho botsa dipotso tse mabapi le atikele eo ba e badileng.

Dipuisano tseo e ba monyetla wa ho ithuta ho bohile ba teng. Makasine ke senotolo sa babohi mme o fana ka molaetsa o mokgutshwanyane o nang le ditshwantsho tse hhalosang se etsahalang.

Mmala o feletseng wa makasine wa Pula Imvula o phatlaladitswe ho ya ho babadi ba 21 220 ho phatlalla le Afrika Borwa ka dipuo tse supileng e leng English, Afrikaans, Sesotho, Setswana, Isi-Xhosa, Sesotho sa Leboa and IsiZulu. Bohlophisi ba puo ya English ke phatlalatso e feletseng ya thekiso. Makasine o tsheheditswa ka mokgwa ona:

- Terasete ya Poone: Kgmedi le kgmedi – maqephe a robedi.
- Terasete ya Ntshetsopele ya dijalo tsa Oli le Poroteine: Kgmedi tharo e nngwe le e nngwe – maqephe a mane.
- Terasete ya Diserele tsa Mariha: Kgmedi tharo e nngwe le e nngwe – maqephe a mane.
- Batshehetsi ba Dikgwebo: English/Senye semane tlrophiso e ekeditsweng: Kgmedi le kgmedi – maqephe a robedi.

Kwetliso

Ho na le mefuta e fapaneng ya dithuto tse fanwang ke sehlopha sa Grain SA FDP. Ena ke teboho e kgonahalang ya nyehelo ya tjehlete ho tswa diteraseteng tsa AgriSETA, le Maize Trust, le Winter Cereal Trust le Oil Seed Trusts le ho bankakarolo ba bang.

Porogerama e hlophisitsweng ke Dr Willie Kotzé eo hammoho le balaodi ba mabatowa ba bontshang dithuto tse nepahetseng mabapi le balemirui ba sehlopha se itseng. Dithuto tsa rona tsa kwetliso di hlophisitswe ka mokgwa wa ho fana ka tsebo tlasa dihlooho tse fapaneng tse hlophisitsweng ka dibeke ho dithuto tse telele tse lefellwang ke ba bang ba bankakarolo bao e leng batsetedi.

Kwetliso e etswa ka puo ya balemirui mme e etswa ka mokgwa o nang le seabo se potlakileng kgwebong ya bona, tsebo ya tao-lo ya dikwetliso tsa boitjhoro le bokgoni ba tlhahiso Diltaleho tsa ka mehla ho tswa ho balemirui ke tsona tse re nnefaletsang hore re ba tshehetsa le ho ba tataisa ka mokgwa o nepahetseng.

Twitter

Sellemong sa 2017 re ile ra pepesa FDP ya rona Twitter akhaonte: **Grain SA Farmer Dev**. Leqepe la rona ke: @gsafarmerdev. Nomoro ya lekunutu ya dihlooho tsa ditaba tsa rona e nang le selelekela se sekgutshwane le video e hhalosang ka poro-geramo ena. Haeba o na le kgahleho ya ho latela tshebetso ya sehlopha sa rona, o a amoheleha ho kena akhaonteng ya Twitter e bontshang ditaba tsa beke tse mabapi le temo ya dijothollo le mesebetsi ya ntshetsopele ho potoloha le naha. Re tla rata ho o bona o le e mong wa rona le ho arolelana ditaba re tla kopana moo!

Ditaba tsena re di kumelwa ke Jenny Mathews, mophehisi ho tsa Pula Imvula. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho jenjonmat@gmail.com.

Tsa sehla se setjha pooneng

Ka mehla ke ntho e ntle ho sheba morao le ho lekola tseo motho o ithutileng tsona dilemong tse fetileng, le ho sebedisa tse na ho o thusa ho ka tseba tseo o ka di lebellang sellemong se tllang. Selemo sa mebaraka sa 2017/2018 ntle le tikatiko e bile selemo se setle tlhahisong.

Tlhahiso ya poone e fihlellitse bophahamo bo fetisang boo ho buuwang ka bona lefatsheng lohole. Le ha ho le jwalo, tlhahiso ena e bile le diphephetso. Le hoja Afrika Borwa e kotutse ditone tse fetang dimilione tse 16 tsa poone, thomello mafatsheng a ka ntle e nnile ya eba ka moo ho lebelletsweng ka teng kgwebong, mme ditheko tsa poone di bile tlasa kgatello ka baka la tlhahiso (phepelo) e ngata haholo.

Selemong sa mmaraka sa 2017/2018, Afrika Borwa e bile le ditone tsa dimilione tse 4,8 tsa poone kaofela e ka romellwang ka ntle. Hona ho bolela hore naha e ne e ka kgona ho kgotsofatsa tlhoko ya ho romella mafatsheng a mang ditone tse fetang tse dimilione tse 4.

Ka Tshitwe 2017, thomello ya poone kaofela ka ntle e bile feela ditone tse 1,7, e leng e totobetseng hore e bile tlasa e neng e lebelletswe. Ka la 8 Tshitwe 2017, thomello ya poone e tshweu ka ntle ho naha e bile ditone tse 540 097, ha ya poone e tshehla yona e bile tse 1,2. Keketseho

ya poone e tshehla e tsheheditswa haholoholo ke tlhoko ya dikarolo tse ka Botjhabela tsa lefatshe, haholoholo Japan, Taiwan le South Korea tseo haholoholo di sebedisang poone e tswang kantle ho fepa diphoofolo. Le hoja ka kakaretso ho bile teng tlhoko e ntle ya poone, haholoholo dinaheng tsa mawatle, ha ho bonahale eka naha e tla phethahatsa thomello ya yona ya ka ntle, e leng ya ditone tsa dimilione tse 4,8.

Phephetso e nngwe eo naha e shebaneng le yona ke thepa e ngata eo naha e nang le yona, eo ho bonahalang hore e bakwa ke thomello e tlase ya ho iswa mafatsheng a ka ntle. Thepa efe le efe e sa romellwang ka ntle, ka kakaretso e baka ho sala ha thepa e ngata, mme hona ho baka kgatello dithekong tsa selehae. Tebello ke hore bongata ba thepa e setseng, e ntseng e bokellana e batla e feta ditone tsa dimilione tse 4, moo poone e tshweu e ka etsang 65%.

Sehla se setjha

Ho ya ka Komiti ya Ditekanyetsa tsa Dijothollo, tlhahiso ya poone ka kakaretso sehleng se setjha sa 2018/2019 e ka nna ya theoha ka diperesente tse 6. Ha ho makatse hore sebaka seo poone e tshweu e jalwang ho sona se ka theoha ka diperesente tse 15, ha sebaka sa ho jalwa ha poone e tshehla se lebelletswe ho eketseha ka diperesente tse 8,2 ho tlaha sehleng se fetileng.

Hona ho bakwa ke tlhoko e phahameng, e seng e lemoihilwe ya poone e tshehla, e ka nnang ya iswa mmarakeng wa phepo ya diphoofolo selehaeng le matjhabeng.

Haesale ditheko tsa poone di eba tlasa kgatello, poone e tshweu ka ho qolleha ha e sa tha-hasellwa haholo ka baka la ho hloka phaello ha yona le tlhoko ya thomello ka ntle. Dihwai tse furallang taba ya ho jala poone e tshweu, jwale di tla sekamela ka menyetleng e bonahalang e ba fuparetse tse molemo, e leng ya dinawa tsa soya ka sepheo sa ho etsa phaello ho ena le ho mmaraka ka tse sa hlokweng hakaalo.

Hantlentle, seo re se bonang ke hore sehla se fetileng se na le tshusumetso e kgolo sehleng se setjha. Taba ya bohlokwa ke ho latela ditshekamelo tsa sehla se fetileng moo re ka thehang ditebello tsa rona teng mabapi le seo mmaraka o ka se lebellang sehleng se setjha.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Michelle Mokome, Moikonomi ho tsa Temo: Grain SA. Ho fumana lesedi le batsi, romella e-meile ho Michelle@grainsa.co.za.

DIJOTHOLLO TSE BABALLANG MOBU – dikotsi tse tlase le tlahiso e ntlafetseng

Re phela tikolohong ya ikonomi le ya tlelaemete e dulang e fetoha. Phetoho ya tlelaemete ya selehae, e bonahetseng dibakeng tse ngata e laolwa haholo ke motjheso wa lewatle bohole ba dikete tse ngatangata tsa dikilomithara.

Boemo bona hape bo bakwa ke ho fetofetoha, mme ka nako tse ding ke matla kapa eneji ya letsatsi e tjhesang a mang a mawatle, mme ebe mongobo o a eketseha sepakapakeng. Phetoho ena ya tlelaemete e bakang phokotseho kapa keketseho ya pula hammoho le dipaterone tse fetohileng, e baka tshenylo e kgolo morerong le tlahisong ya dijothollo dibakeng tsa komello le tse nosetswang, e leng mabatoweng a ka hara naha le a ka mathoko.

Mabatowa a mang a fumane pula e tlwae-hileng kapa e ngatanyana ho feta tlwaelo lehlabuleng lena, ha a mang a fumane feela ho ka etsang 24 mm ka mafafatsane ho tlaha ho 2 mm ho isa ho 7,5 mm. Boemo bona bo latela dilemo tse nne kapa tse hlano tsa dipaterone tse sa tlwaeleheng tsa pula. Ka kakaretsa balemi ba bangata ba dibaka tsa komello ha ba a ka ba kgona ho ba le mongobo o lekaneng hore ba tle ba kgone ho bokella mongo-bo nakong tsa komello le hore ba kgone ho jala dijothollo nakong e ntle ya sehla selemong sena.

Bongata ba dijothollo tse fapaneng tsa seholoho bo hlahiswa diporeising tsa bokamoso tsa Safex, mme bo qetella ka ho bitswang ‘spot price’ kapa poreisi ya Safex ha ho se ho ntshitswe ditshenyehelo tsa transeporoto, mme ho salang ke hona ho lefuwang balemi. Polelo ya kgale e a bua e re ‘balemi ba reka ka ditshenyehelo tse phahameng tsa thahiso, mme ba rekisa sekolokoto ntle le ke-nyeletso ya ditshenyehelo’.

Ka baka la dijothollo tsa dipula tse ntle tsa selemo se fetileng, dijothollo tse saletseng morao mmarakeng di batla di tiisitse diporeisi tsa ka moso tsa boholo ba dijothollo. Re tshwanetse ho lemoha hore ka diporeisi tsena, ke taba e boima haholo hore tlahiso ya dibaka tsa komello e be ntle ha ese haeba tjhai e ntle e ka ba teng.

Mohlomong ena ke nako e ntle ya ho tlaha mokgweng wa ho jala ntho e le nngwe ho ya ho ile, le ho kena mokgweng wa ho fapantsha dijothollo tsa rona, mme mokgweng ona re lokela ho kenyeltsa le dijothollo tse thusang ho baballa mobu.

Dijothollo tse tshireletsang mobu lebiding la phapantsho ya dijothollo

Ha re kena tabeng ya dijothollo tse tshireletsang mobu, re shebane le dijothollo tse ka

nnang tsa kenyeltsa dijothollo tsa mariha tse jalwang nakong ya lehlabula, mme dikenyele-tswa saekeleng ya phapantsho ya dijothollo.

Dijothollo tsena ke tsa mefuta e mengata, e fapaneng. Di fokotsa taba ya ho itshetleha feela ka dijothollo tse ding tse itseng.

Kutlwisiso e batsi ya menyetla e fapaneng ya dijothollo tse thusang mobu lebatoweng la hao la temo e tla o thusa ho kgetha le ho hlakomela ka mokgwa o hlwahliwa dijothollo tseo o di kgethileng.

Mokgwa wa phapantsho ya dijothollo hammoho le kenyelsetso ya dijothollo tse itseng tse tshireletsang mobu, bonyane o tlamehile ho fokotsa dikotsi tsa ikonomi ka ho jara kgatello e bakwang ke ho jala ntho e le nngwe ho ya ho ile, sehla le sehla mobung o le mong. Mokwa ona o matlafatsa monono wa mobu wa hao le bokgoni ba ho tshwara mongobo nako e telele e le hore dijothollo tseo o di shebileng tsa 'cash crop' di ka jalwa nakong ya lebidi lena la dijothollo le potolohang; di jalwe ka nako mobung o nonneng le tikolohong e mongobo.

Lebatowa ka leng, ebang ke le loketseng nako ya mariha kapa lehlabula kapa nako efe, le hlaka dijothollo tse itseng tsa mofuta o tshireletsang mobu ho kgothaletska kgonahalo ya katleho. Tshebediso ya mohato ona e tla fokotsa taba ya ho itshetleha ditshenyehelong tse phahameng tsa diterekere le disebediswa tse ding tse la tshwanela ho sebetsana le masimo a nammeng haholo. Ke molemo o moholo haeba tlahiso e nyane le e kgolo di ka kenyelsetwa morerong wa phapantsho ya dijothollo le ena ya dijothollo tse baballang le ho tshireletsa mobu.

re fuparela molemo. Brassicas tse ka jalwang di kenyelsetsa tse fapaneng, tse kang di-radishe, di-turnips, kale mustard le rapa. Koro ya mofuta wa buckwheat ke sejothollo sa hlabula se holang ka potlako, se potlakisang ho saekelwa ha phosphorus, mme e ka nna ya jalwa hamorao nakong ya sehla.

Menyetla e meng ka dijothollo tsena ka mora dijothollo tse rekiswang

Dierekisi (*cowpea*) ka mora koro di ka nna tsa fulwa ke diphoofolo, mme tsa bolawa hore di fane ka

Melemo ya dijothollo tse baballang mobu

Dijothollo tsa mofuta ona di fupere melemo e mengeta e kenyelsetang taolo ya kgoholeho ya mobu, phokotseho ya ho teteana ha mobu, tahlehelohya menontsha, keketseho ya ho monyela ha metsi, keketseho e ntlo ya tse bopang mobu (menontsha), taolo ya mahola le kgatello ya malwetse, keketseho ya carbone mobung, phapantsho e phahameng ya menontsha, keketseho e ntlatfetseng ya boleng ba moyo, mobu le metsi, hammoho le keketseho ya diphedi tse fapaneng tse mobung hammoho le kgothaletska ya tsona.

Kutlwisiso e phethahetseng ya menyetla ya dijothollo tse baballang nakong ya mathata a tikolohong ya hao, e tla o thusa ho etsa kgetho le tlhokomelo ya tse tla ba molemong wa hao ka ho fetisia.

Dijothollo tse baballang mobu tsa mofuta wa monawa di ka sebediswa ho lokisa nitrogen moyeng hore e be dibopehong tse ka sebediswang ke mobu. Dijothollo tse tlwaelehileng tsa mofuta o baballang mobu di kenyelsetsa tse kang cowpea, winter pea, crotalaria, red clover, sweet clover, hairy vetch (e leng tse jalwang haholo ka katleho mokgweng wa no-till tlahisong ya dinawa tsa soya Foreisetata, le dinawa tsa soya le lesere.

Dijothollo tse baballang mobu tsa mofuta wa jwang, ho kenyelsetwa dijothollo tsa mariha, tse kang habore kapa korogo mabatoweng a tlahiso ya lehlabula, di ka nna tsa sebediswa ho

nitrogen molemong wa dijothollo tse hlahlamang tse ilo rekiswa, tse kang poone haeba hona ho rerilwe jwalo. Phapantsho ya koro kapa nawa tsa soya jwalo ka sejothollo se baballang mobu e ka ba mohato o motle. Rokgo ya serele, jwang ba selemo le selemo ba rokgo, koro kapa habore di ka jalwa. Rokgo ya serele e ka nna ya jalwa ka mora dinawa tsa morao tsa soya kapa poone empa di tlamehile ho jalwa e sa le pele, di loke pele mariha a kena.

Balemi hape ba ka rera ho jala dijothollo tse baballang mobu ka ho hlaphisa saekele (phapantsho) ya nako e telele ka hara poone, dinawa tsa soya le soneblomo. Ena e mpa e le mehlala e seng mekae ya se ka kgonahlang.

Qetelo

Sheba dijothollo tse baballang mobu tse ka sebediswang lebatoweng la hao la temo hara saekele kapa phapantsho ya dijothollo tseo o reirileng ho di jala ka sepheo sa ho fokotsa dikotsi lehlakoreng la ditjhelete le ho ntshetsa pele tlahiso ya dijothollo tse fapaneng hore o se nne wa jala ntho e le nngwe ho ya ho ile.

Ditaba tsena re di kumelwa ke molemi ya beileng meja fatshe.

JARA BASEBETSI BA HAO KA POLOKEHO!

Lethathamong kaofela la mangolo a rona, re nnile ra toboketsa hore temo ke e nngwe ya dikgwebo tse boima ho tsamaiswa. Hona ke ka baka la maemo a ikgethileng a amanang le kgwebo ya temo, jwalo ka maemo a lehodimo le ho lelefala ha disaekelé tsa tlhahiso.

Ho tsamaiswa ha basebetsi le hona ke ntla e nngwe e amanang le kgwebo ya temo – ebang ke transeporoto ya basebetsi ho tlaha mala-peng a bona ho ya mosebetsing (e leng ya lehae) kapa ho tlaha karolong e itseng ya polasi ho ya polasing e nngwe.

Le haeba kgwebo ya temo ke polasi e kgolo kapa e nyane, tlhoko ya tsamaiswa ya basebetsi ke ntho e etsahalang ka nako e itseng. Mapolasing a mang ke ketsahalo ya kamehla, ho a mang ke feela ha tlhoko e jwalo e le teng. Ebang ke ketsahalo ya kamehla kapa nakong tse itseng feela, tlhokomelo e ntse e tshwanetse ho ba teng.

Tsamaiswa ya basebetsi ka teranseporoto ke taba e dulang e tshwenya ka nako tsohle ka baka la dikotsi tse etsahalang di sa lebellwa le ka tshohanyetso. Ka baka lena, hona ke ho ipeha kotsing, mme dikotsi di tshwanetse ho hlokome-lwa le ho laolwa ka nepo. Haeba basebetsi ba tshwanetse ho tsamaiswa ka sepalangwang, mme ba hlahelwa ke kotsi, monga bona ebang a ka fumanwa a le phoso kapa bohlaswa, ditlam-rao tse babang, tse kotsi, di mo sala morao.

Nakong ya tsamaiswa ya basebetsi ka sepalangwang, ebang ba tlaha malapeng ho ya mosebetsing kapa mosebetsing ho ya malapeng, basebetsi, mokganni wa koloi, koloi le monga polasi kaofela ba a ameha. E mong le e mong o laolwa ke melao le melawana e fapaneng. Ka hoo, le ha ho ka tadimeha eka dikotsi e ka ba tse nyane haholo, ho a hlokahala hore monga polasi/maneja-ra a tsebe melao le melawana yohle hantle haholo.

Jwalo ka ha ho hlositswe mangolong a rona a nako e fetileng, bophelo bo botle le tshireletso ya basebetsi e bohlokwa, mme e laolwa ke Molao wa Bophelo bo botle le Tshireletso Mosebetsing (No. 85 wa 1993). Tabakgolo ke hore basebetsi le beng ba mesebetsi ba tlamehile ho hlompha molao ona. Ho feta mona, Molao wa Transeporoto Mobung wa Naha (No. 5 of 2009) o boetse o fana ka sepho teranseporotong ya basebetsi, e leng se

mahlakore. Hore batho bao ba dumellwe ho ema, mahlakore a tlamehile ho kwalwa bophahamo ba bonyane 900 mm.

Sepalangwang se tshwanetse ho ba bo-emong bo lokelang tsela, ebe se hlokometsweng, se hlokang eng kapa eng e hlahelletseng ka thoko, e ka bang kotsi ho bona. Koloi e tshwanetse ho ba le lakesense e nepahetseng. Haeba se-palangwang se laetse batho le thepa ka nako e le nngwe, setshireletsi se matla se tshwanetse ho ba teng pakeng tsa thepa le batho bana ho ba tshireletsi.

Kaofela tse boletseng hodimo mona, ka ho otloloha kapa ka ho se otlolohe, ke boikarabelo ba monga thepa le/kapa manejarwa kolo/makoloi ho netefatsa hore tsohle di ipapisitse le melao le melawana.

Ebang kotsi e ka hlahna narkong eo basebetsi ba tsamaiswang ka sepalangwang ba le mosebetsing, mme ho se qoso ya letho, ba ka kenya kopo

ya dithaphiso ho Mokhomishenara wa Dithaphiso ho ya ka Molao wa 130 of 1993. Dithaphiso Dikotsing tsa Mosebetsi le Malwetse (*COIDA*) re buile ka tsona lengolong la rona la nako e fetileng. Ka hoo, monga mosebetsi o tlamehile ho ingodisa ha Khomishenara, ho seng jwalo, nyewe e ka tadi-mana le yena. Le ha ho le jwalo, ebang monga thepa kapa manejarwa a ka fumanwa a bile bohlaswa kapa a sa kgotsofatsa dithoko tsa semolao, a ka nna a shebana le diqoso tsa tlolo ya molao. Ho ntse ho le jwalo le moo mokganni a fumanweng a kganna tlasa tthusumetsa ya tahi kapa a ba bohlaswa kapa a se tsotelle.

Teranseporoto ya basebetsi kamehla ke kotsi ho basebetsi, mme e tshwanetse ho tsamaiswa ka nepo, e leng ho rala dintho ka nepo, ho hlophisa, ho kenya tshebetsong le ho laola ka nepo. Haeba ho kgonahala, kelesto ke hore hantlentle o be tlasa tshireletso ya inshorensen kghahlanong le diqoso tse ka bang kgahlanong le wena, molemi. Ka mehla eba sedi bophelong bo botle le tshireletsong ya basebetsi ba hao. O se ke wa ipeha kotsing ka boom.

SAFETY
FIRST

amanang le mosebetsi oo ba o etsang le moo mohiri a fanang ka teranseporoto e jwalo.

Mokganni o tlamehile hobale mangolo a lokileng a ho kganna, a loketseng mofuta wa sepalangwang seo ho ya ka Molao wa Sephethephethe Mebileng (No. 93 of 1996). Mokganni ha a lokela ho ba tlasa tthusumetsa ya eng kapa eng e tahang, e ka mo sitisang ho kganna ka tshwanelo. Haeba ho hlo-kahala, mokganni o tshwanetse ho boela a eba le Tumello ya Tshebetso (*Operational Permit*) e leng moo batho ba tsamaiswang ba ka qoswang nakong eo ba tsamaiswang ka yona.

Makoloi a kenyelatwang tsamaisong ya basebetsi e ka nna ya eba ya mofuta wa bakkie, truck, tractor le trailer kapa bese. Ho ya ka Molao wa Sephethephethe Mebileng, tulo moo batho ba palamitsweng teng, e lokela ho ba sebaka se kwahelehileng ka mahlakoreng, bonyane bophahamong ba 350 mm ka hodima moo bapalamo ba dutseng teng. Ela hloko: tsamaisong ya batho maemong ana ba tshwanetse ho dula fatshe pela

Ditaba tsena re di kumelwa ke Marius Greyling, mophethisi ho tsa Pula Imvula. Ho fumanwa lesedi le batsi romella e-meile ho mariusg@mrgacc.co.za.

DRDAR & GRAIN SA ba matlafatsa balemi ba Kaapa Botjhabelo

Selemong sa 2017, Grain SA e kene Tumellanong ya Boemo ba Tshebetso le (SLA) le DRDAR Kapa Botjhabelo.

Sepheo se seholo sa tumellano ena ke ho theha dikamano tsa tshebetso le setswalle ho latela tshehetso le ntshetsopele ya baitemedi ba sa re-kiseng le balemirui ba banyane ho eketsa kotulo ya bona hore e fihlelle boemo ba thekiso, le ho fana ka nyehelo ho ntshetopele e tswellang ya dibaka tsa mahae le tshireletso ya dijo ho tswa ho diporojeke tsohle tse hlasisang dijothollo; ho qolla le ho tshehetso dikontekra tsa selehae e le ho bopa bokgoni ba tshebediso ya metjhini ka hara setjhaba; le ho fana ka tsebo ho barutehi hore ba be le tsebo bolemiruing ba dijothollo.

Bonyane Maafrika Borwa a dimilione tse 16 a phela tlaša bofuma mme sena se etsahala haholo malapeng ao mosadi e leng yena ya tlisang dijo ka lapeng metseng ya mahaeng.

Phediso ya bofuma le ho ipokella leruo tlasa mokgwa wa mebaraka di laolwa ke lefapha la kgolo ya moruo.

Phediso ya bofuma le ho ipokella leruo tlasa mokgwa wa mebaraka di laolwa ke lefapha la kgolo ya moruo. Sena se ka nna sa etsahala ka lebaka la hore kgolo ya lefapha le le leng e etsa hore ho be le kgolo lefapheng le leng k.h.r kgolo ya bahlahisi ba dihlahisa tse tala e ntse e hola le kgolo ya bao ba hlasisang dihlahisa tse tala.

Se latelang ke hore, Afrika Borwa kajeno e na le diikonomi tse pedi tse fapaneng mafapheng a mangata k.h.r ntshetsopele ya ekonomi e hlasiswa e le ikonomi ya pele, ikonomi e ntseng e hola e bitswa hore ke ikonomi ya bobedi. Taba

ena e qhelela ka thoko mafapha ohle a temo, makala le dihlahisa ho kenyelsetsa le lefapha la dijothollo, leo e leng lona motheo wa porojeke ena. Karolo e kgolo e nkuwa jwalo ka e hlokang tshireletso ya dijo, e leng yona e bakang phepo e fosahetseng ho bana.

Sepheo sa SLA malevana le Grain SA ke ho kena dikonterakeng ho thusa balemirui di-heketareng tse 3 656 ho jala dihlahisa tsa bona. Ho latela melawana ya Porojeke ya Job Fund) dibakeng tsa badudi ba Kapa Botjhabelo, ka sepheo sa ho hlasisa poone ho tshireletsa dijo le ho rekisa e setseng e jaletsweng ho fana ka lekeno ho balemirui bana dibakeng tse tlaase mahaeng.

Balemirui ba iketsetsa nyehelo ya bona ho ya ka heketara e le nngwe. Dikhamphani tsa tse tsetelwang (Monsanto, SA Lime & Gypsum, Kynoch, Syngenta le Villa Crop Science), di fana ka theolelo ho tse kenang; Jobs Fund e nyehela

Bahlophisi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

46 Louw Wepener Street
1st Floor
Dan Pienaar
Bloemfontein
9301
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA KA SEHLOHONG

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

MORALO, TLHOPHISO LE HO PRINTA

Infoworks
► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E FUMANEHA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,
English, Afrikaans, Setswana,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Seqhotsa.

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 ◀ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombobothi
Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ◀ Emelda Mogane

Jurie Mentz
Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 907 5040 ◀ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht
KwaZulu-Natal (Dundee)
► 082 650 9315 ◀ dundee@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8069 ◀ Nkosinathi Mazibuko

Luke Collier
Eastern Cape (Kokstad)
► 083 730 9408 ◀ goshenfarming@gmail.com
► Ofisi: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Liana Stroebel
Western Cape (Paarl)
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8057 ◀ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen
North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ◀ duottoit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

Sinelizwi Fakade
Mthatha
► 071 519 4192 ◀ sinelizwifakade@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8077 ◀ Cwayita Mpotyi

Articles written by independent writers are
the views of the writer and not of Grain SA.

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST

DRDAR & Grain SA ba matlafatsa balemi ba Kaapa Botjhabela

karolo ya ditjeho tsa tse kenang le ditjeho tsa batataisi.

Nyehelo e tswang ho DRDAR ke ya ho lefella dikonteraka ho lokisa masimo, ho lema le ho fafatsa dijalo ka meriana ho thusa balemirui ba Kapa Botjhabela. Grain SA e arolelana tsebo le ditaba, nnetefatsa tataiso e matla le ho lekola diporogeramo le ho ntshetsa pele mokgwa wa ho tlaleha diporojeke tse sebetsang. Barutehi ba sa sebetseng ka hara dibaka tse kgethuweng ba ile ba thaothwa mme ba kenngwa dibakeng tsa Grain SA ba lefuwa ke DRDAR. Barutehi bana ba sebetsa haufi le sebaka sa batataisi, ba una molemo wa ho ba le tsebo ha ka nako yona eo ba ntse ba kena dithutong tsa bona tse tsamaelanang le dithhoko tsa bona.

Mane Kapa Botjhabela, porogerama ya Grain SA e sebetsa ho tswa mabatoweng a mahlano e leng: Alfred Nzo, Amathole, Chris Hani, Joe Gqabi le O.R. Tambo. Ho boetse ho bonahala hore dijonthollo tse hlasiswang ke balemirui di ka abelwa Agri Parks porovinseng eo (hang feela ha di sebetsa).

Balemirui ba bangata dibakeng tsa mahae ha ba na metjhini ya ho sebetsa mme ba ke ke ba kgona ho lefa ditjeho tsa dikonteraka. Ka tumellano ena, Grain SA e tla kgona ho lekola le ho kena tumellanong le boradikontreka ba temo ba dibakeng tsa mahae ho thusa balemirui ka tokiso ya mobu, ho jala le ho fafatsa dijalo ka meriana, (balemirui bao e leng karolo ya Porojeke ya Jobs Fund le diporojeke tse ding ba seng ba lefile ditjehlete tse morao).

Ho latela balemirui, Grain SA e dumetse ho:

- Qolla balemerui bohole ba nkang karolo bao lefapha le ba tshehetsang. Bankakarolo ba tshwanelo ho lefa nyehel ya tjhelete porojekengka la 31 Phupu selromo le selemo.
- Fumana nyehelo ho tswa ho molemirui e mong le e mong-balemirui ba deposita tjhelete ka kotloloho Bankeng ya Standard akhaonte ena e buletswe bakeng sa sepheo sena le ho saena tumellano ya phumano ya mosebetsi, kapa tumellano e nngwe feela e lokelang.
- Otara dintho tse loketseng molemirui ka mong; le ho kgetha batataisi ho tshehetsa balemirui kwana masimong; kwetlisa balemirui malebana le tlahiso le mebaraka.
- Thusa balemirui ka ho bapatsa dihlahisa tsa bona tse setseng.

Malebana le bodikontreka, Grain SA e dumetse ho:

- Qolla boradikontreka ba nang le bokgoni, ba nepahetseng, ba nang le diterekere ho

lokisa le ho lema masimo a seng a kgethilwe molemong wa balemirui.

- Ho hlahloba disebediswa tsa boradikontreka ho nnefatsa hore hore di na le bokgoni ba ho etsa mosebetsi oo ba o fuwang.
- Ho tshehetsa boradikontreka ho etsa mosebetsi ona ho etsa bonnate ba hore ba etsa mosebetsi o tswileng matsoho.

Re a tshepa hore porojeke ena e bile katileho. Taba ya hore balemirui ba selehae le beng ba diterekere ba ntladafitswe bakeng sa ho theha dikonteraka ho tla nnetefatsa hore tlahiso ya dijalo e tla kgona ho tswela pele nakong e ngata ka morao ho ho ba teng ha porojeke. Ho bohlokwa haholo ho sebedisa batho ba dulang metseng ya mahaeng e le bona ba fanang ka ditshebeletso hobane ke bona ba dulang ka hare ho metse ya bona mme bona ke karolo ya batho bao ba ba fang ditshebeletso. Ho tsamaisa thepa ha bona, kapa ho hloleha ho etsa jwalo, ho tla ba le kgahlamelohore ba ba emele setjhabeng mme taba ena ke yona e tla ba etsa hore ba fane ka ditshebeletso tse nepahetseng ka nako e nepahetseng.

Porogerama e kgothatsang barutehi e a hlokahala-ho na le palo e hodimo ya batjha ba ka batlang ho ba karolo ya lefapha lena ba ithutileng diinstithusheneng tse fapaneng. Le ha ho le jwalo, ho tla bonahala e ka diyunivesithi le dikholetjhe ha di sa etsa mosebetsi wa tsona wa bokwetlisi le ka mora hore baithuti ba fumane dikgau tsa bona, ha ba kgone ho sebediswa mesebetsing e etswang ka matsoho hobane ba ithutile feela tiori ya dintho tse ngata empa ha ba na tsebo ya hore di etsuwa jwang maphelong a bona. Ka setswalli seo re se etsang le baithuti bana, re ba fa monyetla wa ho tseba mosebetsi wa temo bophelong ba nneta le ho ba fahlolla ho bona hore temo ya nneta e etsuwa jwang le diphephetso tse ba ka kopanag le tsona temong ka matsatsi ohle.

Re thabela setswalli le kopano eo re nang le yona le DRDAR mme re hahamalla pele ho ba thusa ho haha lefapha lena porovinseng-mmoho re ka etsa tse fetang tsena.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Jane McPherson, Manejara wa Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi. Ho fumana lesedi le batsi, romella emeile ho jane@grainsa.co.za.